

تواضع فروتنی

محمد سبحانی

یادآوری

سخن درباره مردم‌داری بود. در شماره «۵۹» این نشریه، یکی از نشانه‌های مردم‌داری، یعنی «انس با مردم» مطرح شد. در این شماره، به توضیح نشانه دیگری از مردم‌داری، یعنی «تواضع و فروتنی» می‌پردازیم.

مقدمه

«تواضع و فروتنی» یکی دیگر از ویژگی‌های روحیه «مردم‌داری» است. انسان‌های متواضع و فروتن، می‌توانند مردم را به دور خود جمع کنند؛ چنان که وجود پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله چنین بود. به طور معمول مخاطبان از اطراف

مبلغ «مغرور» و «متکبر» پراکنده می‌شوند؛ در حالی که اگر مبلغی «فروتن» و «افتاده» باشد، با این صفت «تواضع و فروتنی» مردم را پروانه‌وار به دور خود جمع کرده، با محبت چون شمع برایشان نورافشانی می‌کند. طبق فرمایش امام علی علیه السلام، سه چیز موجب محبت می‌شود: دین‌داری، فروتنی و بخشندگی؛ «ثَلَاثَةٌ يُوجِبْنَ الْمَحَبَّةَ: الْدِّينُ وَ التَّوَّاضُعُ وَ السَّخَاءُ»^۱

معنای تواضع

امام صادق علیه السلام در بیانی، تواضع را

۱. غرر الحکم، ح ۵۱۸۱.

چنین معنی کردند: «مِنَ التَّوَاضِعِ أَنْ تَرْضَى بِالْمَجْلِسِ دُونَ الْمَجْلِسِ وَأَنْ تُسَلِّمَ عَلَى مَنْ تَلْقَى وَأَنْ تُتْرَكَ الْمِرَاءَ وَإِنْ كُنْتَ مُحِقًّا»^۱ از تواضع است که به کمتر از جایگاه شایسته خود در مجلس قانع باشی و بر هر کس ملاقات کردی، سلام کنی و جزّ و بحث را رها کنی، هر چند حق با تو باشد.»

تواضع و فروتنی گاه در مقابل خداوند مطرح است و گاه در مقابل مردم.

تواضع در برابر خداوند، به این معنی است که مبلغ همه دستورات و اوامر الهی را با تمام وجود پذیرا شده، آنها را در عمل به کار بیند.

تواضع و فروتنی در برابر مردم نیز به این معنی است که مبلغ خود را از برادران مؤمن و مسلمانش برتر نبیند و برای خود مقامی بالاتر از دیگران تصور نکند. به دیگر سخن، تواضع مبلغ در برابر مخاطبان بدین معنی است که نسبت به آنان به چشم حقارت نگاه نکند و از احترام به آنها دریغ نورزد. استاد شهید مطهری - رضوان الله علیه - درباره صفت تواضع

و فروتنی می‌گوید: «مبلغی که می‌خواهد پیامی را، آن هم پیام خدا را به مردم برساند، باید در مقابل مردم در نهایت درجه فروتن باشد؛ یعنی پرمدعایی نکند، اظهار انانیت و منیت نکند، مردم را تحقیر نکند و در نهایت خضوع و فروتنی باشد.»^۲

حضرت امیر علیه السلام در خصوص جایگاه و اهمیت تواضع و فروتنی انبیاء و اولیاء علیهم السلام در خطبه قاصعه، خطاب به مردم فرمودند: «... رَضِيَ لَهُمُ التَّوَاضِعُ فَأَلْصَقُوا بِالْأَرْضِ تُخَدُّوْهُمْ وَعَفَّرُوا فِي التُّرَابِ وَجُوهَهُمْ وَحَفَّضُوا أَجْنِحَتَهُمْ لِلْمُؤْمِنِينَ»^۳ خداوند تواضع و فروتنی را بر ایشان (انبیاء و اولیاء) پسندید. آنها گونه‌هایشان را بر زمین گذاردند و پر صورتهایشان را بر خاک ساییدند و پر بال خویشان را برای مؤمنان گسترانیدند.»

با عنایت به این نکات بود که علی ابن ابیطالب علیه السلام در خصوص ضرورت فروتنی و تواضع رهبران فکری مردم

۱. الکافی، ج ۲، ص ۱۲۲، ح ۶.

۲. حماسه حسینی، ج ۱، ص ۲۶۴.

۳. نهج البلاغه، خطبه ۱۹۲.

نشانه‌های تواضع

حسن بن جهم از حضرت ثامن الحجج، علی بن موسی الرضا علیه السلام درباره نشانه‌های تواضع سؤال کرد که اگر انسان آنها را انجام دهد، به او متواضع گفته می‌شود. حضرت ضمن بیان اینکه تواضع درجاتی دارد، نشانه‌های یک درجه از آن را بیان کردند. آن حضرت فرمودند: «التَّوَّاضِعُ دَرَجَاتٌ مِنْهَا أَنْ يَعْرِفَ الْمَرْءُ قَدْرَ نَفْسِهِ فَيَنْزِلَهَا مَنَزَلَتَهَا بِقَلْبٍ سَلِيمٍ لَا يَجِبُ أَنْ يَأْتِيَ إِلَى أَحَدٍ إِلَّا مِثْلَ مَا يَأْتِي إِلَيْهِ إِنْ رَأَى سَيِّئَةً دَرَأَهَا بِالْحَسَنَةِ كَمَا ظَمَّ الْغَيْظُ عَافٍ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُجِيبُ الْمُخْسِرِينَ»^۲ تواضع درجات و مراحل دارد. یکی از مراحل آن، این است که انسان قدر نفس خویش را بشناسد و در همان جایگاه با قلب سلیم جای دهد. دوست نداشته باشد کاری درباره کسی انجام دهد، مگر

در اولین فقرات نامه خود به محمد بن ابی بکر، هنگامی که وی را به حکومت مصر منصوب کردند، فرمودند: «فَاخْفِضْ لَهُمْ جَنَاحَكَ وَأَلِنْ لَهُمْ جَانِبَكَ وَأَبْسِطْ لَهُمْ وَجْهَكَ»^۱ بالهای محبتت را برای آنها بگستر و پهلوئی نرمش و ملایمتت را برای آنان بر زمین بگذار و چهره خویش را برای آنها گشاده دار!»
بر تمامی مبلغان اعزامی به سفرهای تبلیغی چه در هجرت کوتاه مدت و چه در هجرت بلند مدت، شایسته است در منطقه تبلیغی خود، فرمان و سفارش حضرت علی علیه السلام را نصب العین خویش قرار دهند و با مخاطبان متواضع باشند.

سعدی شیرازی گوید:
چو خواهی که در قدر والا رسی
ز یک شب تواضع به بالا رسی
در این حضرت آنان گرفتند صدر

که خود را فروتر نهادند قدر
چو سیل اندر آمد به هول و نهیب
فتاد از بلندی به سر در نشیب
چو شبنم بیفتاد، مسکین و خرد
به قهر آسمانش به عیون برد

۱. همان، نامه ۲۷. همچنین آن حضرت در نامه‌ای به بعضی عمال حکومت اسلامی فرمودند: «وَأَخْفِضْ لِلرَّعِيَةِ جَنَاحَكَ وَأَبْسِطْ لَهُمْ وَجْهَكَ وَأَلِنْ لَهُمْ جَانِبَكَ؛ بالهای محبتت را برای رعیت بگستران و با مردم گشاده روی و فروتن باش!» (همان، نامه ۴۶)

۲. الکافی، ج ۲، ص ۱۲۴، ح ۱۳.

يُرْفَعُكُمْ اللَّهُ؛^۲ تواضع و فروتنی جز بزرگی بر انسان نمی‌افزاید. پس تواضع کنید تا خداوند شما را بلند مقام سازد.»

همچنین فرمودند: «مَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ؛^۳ هیچ کس تواضع نکرد، مگر اینکه خداوند او را بلند مرتبه کرد.»

۲. سلامتی

امام علی علیه السلام فرمودند: «التَّوَاضُّعُ يَكْسِبُكَ السَّلَامَةَ؛^۴ تواضع برای تو سلامتی را به ارمغان می‌آورد.»

۳. نظم در کارها

حضرت علی علیه السلام فرمودند: «يُخَفِّضُ الْجَنَاحَ تَنْتَظِيمُ الْأُمُورِ؛^۵ با تواضع و محبت، کارها نظم و سامان می‌یابد.»

۴. نردبان ترقی

همان حضرت فرمودند: «التَّوَاضُّعُ سُلَّمُ الشَّرَفِ؛^۶ تواضع و فروتنی نردبان بزرگی [و ترقی] است.»

همانند کارهایی که درباره او انجام می‌شود. هر گاه بدی [از کسی] ببیند، آن را با نیکی پاسخ دهد. فرو برنده خشم و درگذرنده از گناهان مردم باشد. خداوند نیکوکاران را دوست دارد.»

از رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نیز نقل شده است که حضرت فرمودند: «مِنْ رَأْسِ التَّوَاضُّعِ أَنْ تَبْدَأَ بِالسَّلَامِ عَلَى مَنْ لَقَيْتَ وَ تُرَدَّ عَلَى مَنْ سَلَّمَ عَلَيْكَ وَ تَرْضَى بِاللَّوْنِ مِنَ الْمَجْلِسِ وَلَا تُحِبَّ الْمُدْحَةَ وَ التَّزَكِّيَّةَ؛^۱ سرآغاز تواضع این است که بر هر کس که برخورد کنی ابتدا به سلام کنی، و بر هر کس که بر تو سلام کرد، رد سلام کنی و به [نشستن] پایین مجلس راضی باشی و مدح و ثناگویی [دیگران نسبت به خودت] را دوست نداشته باشی.»

آثار تواضع و فروتنی همان‌طور که در سخنان و فرمایشات حضرات معصومین علیهم السلام، آثار و برکات دنیوی و اخروی فراوانی برای تواضع بیان شده است که به برخی از آنها اشاره می‌شود.

۱. سربلندی و بزرگی مقام

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «إِنَّ التَّوَاضُّعَ لَا يَزِيدُ الْعَبْدَ إِلَّا رِفْعَةً فَتَوَاضَّعُوا

۱. مشکاة الأنوار، ص ۲۰۰.

۲. مستدرک الوسائل، ج ۷، ص ۱۶۰، ح ۲۶.

۳. امالی شیخ طوسی، ص ۵۶، ح ۴۹.

۴. بحار الأنوار، ج ۷۲، ص ۱۲۰.

۵. غرر الحکم، ح ۵۱۸۰.

۶. همان، ح ۵۱۴۶.

۵. زیادی نعمت

حَسْبُ لِقْرَشِيٍّ وَلَا لِقْرَشِيٍّ إِلَّا بِتَوَاضُعٍ؛^۵ هیچ
حسبی برای قریش و عرب نیست،
مگر با تواضع.»

همچنین علی علیه السلام فرمودند:
«بِالتَّوَاضُعِ تَتِمُّ التَّعَمُّةُ؛^۱ با تواضع و
فروتنی نعمت کامل می شود.»

۶. محبت

همچنین از علی علیه السلام نقل شده
است که فرمودند: «لَا حَسْبُ كَالتَّوَاضُعِ؛^۶
هیچ حسبی مانند تواضع نیست.»

و نیز آن حضرت فرمودند: «كُمْرَةٌ
التَّوَاضُعِ الْمَحَبَّةُ؛^۲ محبت، میوه درخت
تواضع است.»

۱۰. برتری در بندگی

رسول مکرم اسلام صلی الله علیه و آله در
خطبه‌ای فرمودند: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ أَفْضَلَ
النَّاسِ عَبْدًا مَنْ تَوَاضَعَ عَنِ رِفْعَةٍ؛^۷ ای مردم،
همانا برترین مردم از جهت بندگی،
کسی است که با وجود برتری مقام،
تواضع کند.»

۷. قبولی عبادات

امام صادق علیه السلام فرمودند: «التَّوَاضُعُ
أَضَلُّ كُلِّ خَيْرٍ نَفِيسٍ وَمَرْتَبَةٍ رَفِيعَةٍ... وَلَيْسَ لِلَّهِ
عَزَّ وَجَلَّ عِبَادَةٌ يَقْبَلُهَا وَيَرْضَاهَا إِلَّا وَبِأَيِّهَا
التَّوَاضُعُ؛^۳ تواضع ریشه هر کار نیک و با
ارزش و مقام الایمی است... و هیچ
عبادتی برای خدا مورد قبول نخواهد
بود، مگر اینکه در آن تواضع است.»

۸. ایجاد سنگر

علی علیه السلام فرمودند: «وَأَتَّخِذُوا
التَّوَاضُعَ مَسْلِحَةً تَيْسِّرُكُمْ وَتُبَيِّنُ عَدُوَّكُمْ إِبْلِيسَ وَ
جُنُودَهُ؛^۴ تواضع را سنگر میان خود و
دشمنستان، یعنی ابلیس و سپاهیان
برگزینید.»

۹. شخصیت سازی

ابی حمزه ثمالی از امام سجاد علیه السلام
نقل می کند که آن حضرت فرمودند: «لَا

۱. نهج البلاغه، حکمت ۲۲۴.

۲. غرر الحکم، ج ۵۱۷۹.

۳. بحار الانوار، ج ۷۲، ص ۱۲۱، ح ۱۲.

۴. نهج البلاغه، حکمت ۲۱۴، خطبه ۱۹۲.

۵. الکافی، ج ۸، ص ۲۳۴، ح ۳۱۲.

۶. نهج البلاغه، حکمت ۱۱۳.

۷. بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۱۸۱.